

ВПЛИВ СОЦІУМУ ТА КРИЗОВИХ ПЕРІОДІВ НА ПОВЕДІНКУ Й СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Ходотаєв Артем Андрійович,

аспірант першого року навчання факультету психології та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0002-5413-5619>

У статті теоретично аналізуються явища кризових періодів, його дії на структурний елемент суспільства та подальшого впливу й репрезентації посередництвом впливу на індивіда й загальну кон'юнктуру суспільства. Виокремлюється спектр окреслення проблематики взаємодії такого явища, як стабільність / нестабільність соціального спектра з урахуванням економічного фактору як такого. Окреслюється проблематика визначення індивідуального та суспільного контексту в межах впливу на особистість через посередництво впливу соціалізації людини. Визначається суспільний фактор позитивного та негативного спектра у виявленні впливу на соціальну кон'юнктуру та соціалізації індивіда в межах явища девіації. Акцентується увага на виокремленні явищ економічного фактору як одного з провідних у межах модерного суспільства та такого явища, що дає змогу створювати регуляцію спектра соціальної норми й подальшої репрезентації на особистість, явища адаптаційного механізму до чинної соціальної норми. Окреслюється спектр явища соціалізації та її протиставлявального спектра – асоціалізації (асоціальної поведінки) – одного з ключових механізмів у становленні індивіда в межах адаптаційних механізмів до теперішньої усталеної норми в межах певного соціального середовища (суспільства як такого). З'ясовується явище спектра постановлення структурних розбіжностей між стабільним та кризовим спектром суспільства, який впливає на розвиток відхильної поведінки. Наголошується на тому, що спектром особливості явища девіації та механізму відхильної поведінки загалом є врахування різноманітних факторів, які супроводжуються проявами соціальної дезадаптації. Також зазначається, що для становлення явища соціалізації та її структурного моменту репрезентації суспільства є врахування динамічного структурного елементу суспільства як одного зі складників розвитку загалом.

Ключові слова: девіація, соціальне середовище, кризові події, асоціальна поведінка, соціалізація.

Khodotaiev Artem. Influence of society and crisis periods on behaviour and socialisation of individuals

This article provides a theoretical analysis of the phenomenon of crisis periods and its impact on the structural element of society and its further influence and representation through the impact on the individual and the general conjuncture of society. The phenomenon of the spectrum is singled out to outline the problems of interaction of such a phenomenon as stability-instability of the social spectrum through the consideration of the economic factor as such. The problem of defining the individual and social context within the framework of the influence on the individual through the mediation of the influence of human socialisation is outlined. The author notes the identification of the social factor of the positive and negative spectrum in determining the impact on the social situation and socialisation of the individual within the phenomenon of deviation as such. The attention is focused on the allocation of the phenomena of the economic factor as one of the leading ones within the modern society and a phenomenon that allows to create a regulation of the spectrum of the social norm and further representation on the individual as a phenomenon of adaptation mechanism to the existing social norm. The article outlines the spectrum of the phenomenon of socialisation and its opposing spectrum, namely the phenomenon of asocialisation (antisocial behaviour) as one of the key mechanisms in the formation of an individual and his/her formation within the framework of adaptation mechanisms to the existing established norm within a certain social environment (society as such). The author outlines the phenomenon of the spectrum of structural differences between the stable and crisis spectrum of society, which affects the development of deviant behaviour. It is emphasised that

the spectrum of features of the phenomenon of deviation and the mechanism of deviant behaviour in general is to take into account various factors that are accompanied by manifestations of social maladjustment. It is also noted that for the formation of the phenomenon of socialisation and its structural moment of representation of society, it is necessary to take into account the dynamic structural element of society as one of the elements of development in general.

Key words: *deviance, social environment, crisis events, antisocial behaviour, socialisation.*

Постановка проблеми. Існування кожного індивіда в певному суспільстві тісно пов'язане з функціонуванням соціального конструкта (суспільства загалом) та репрезентацією норми в аспектах його явища, як-от економічний, політичний, суспільний, культуральний. У межах становлення індивіда та суспільства як загального явища одну з головних ролей відіграє можливість надбання та утримання загальної кон'юнктури стабільності самого соціуму як можливості впливу та рекреації й репрезентації явища загальноприйнятної норми поведінки в межах певного суспільства як загальної кон'юнктури побудови стабільності та становлення власне конкретного індивіда як цільного елементу загальної структури соціального середовища. До явища зміни нагальної побудови та самого прояву прошарку явища структури – девіації та її різноманітних проявів, як-от асоціалізація, асоціальні групи тощо, можна зараховувати прояв кризового елементу соціальної структури, яку спричиняють зовнішні чинники. Й оскільки проблематику впливу соціального середовища виокремлюють як ключовий момент у розумінні визначення спектра девіації, її розгляд вартий уваги з погляду виокремлення різних зовнішніх чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище дослідження спектра девіації поступово формується через призму соціологічної думки як такої (Е. Дюркгейм, М. Вебер та інші). Поступово відбувалося виокремлення психологічного явища та його впливу в межах дослідження зв'язку між соціальним та індивідуальним спектрами. Явище дослідження девіації в сучасному спектрі більш характерне та структурне в межах розуміння й виокремлення як процесу через становлення суспільних факторів, а саме через виокремлення їх структури в економічному й культурному вимірах, що дає змогу забезпечувати стан розвитку суспільства

та виокремлювати його стабільність через чинники, які можуть продукувати розвиток девіації та її проявів як у соціальному, так і в індивідуальному вимірі. У цьому питанні можна виокремити розуміння та дослідження Л. Орбан-Лембрик, де основний спектр – це виокремлення взаємозалежності та співвідношення економічного сталого розвитку й стабільності соціуму завдяки економічному чиннику як складнику, що дає змогу формувати та утримувати показник соціальної стабільності та рівень опанування соціальної норми одиницею соціального середовища на ширшому показнику, ніж це характерне для соціальної структури, соціального середовища, виокремленого в межах кризового періоду, який можна схарактеризувати як перехідний [8; 9].

Виокремлення явища соціального спектра в межах дослідження девіації траплялося в багатьох учених у різні періоди. Зараз спостерігається зростання інтересу до вивчення спектра девіації та відхильної поведінки загалом через спектр ситуації у світі. Поступово також окреслюється в межах девіації розгляд проблематики через призму явища соціально-адаптивних можливостей людини в критичних умовах. У межах окреслення спектра проблематики девіантного явища її структуру, профілактику вивчали такі вчені, як Н. Максимова, К. Мілютина, С. Гарькавець та інші. У дослідженні девіації через призму соціальної кон'юнктури характерним є виокремлення індивідуальних елементів особистості. Наприклад, можна виділити дослідження спектра стійкості особистості в межах окреслення кризових та нестабільних елементів спектра суспільства. Тут можна вказати на розуміння С. Іванової впливу стійкості як елементу соціально значущої характеристики особистості, що дає змогу охоплювати здатність до самореалізації та саморегуляції, спроможності до розв'язання конфліктних ситуацій [3].

Явище впливу кризових елементів у межах окреслення соціалізації особистості та її становлення як елементу загальної кон'юнктури суспільного спектра ширше та тісніше пов'язують з явищем економічної спроможності суспільства як елементу забезпечення власне соціальної стабільності, а також з явищем адаптаційного механізму, де окреслення цих структурних елементів можуть забезпечити умови ефективного функціонування особистості.

Мета роботи – теоретично проаналізувати явище впливу соціуму та кризових періодів на поведінку в контексті проблематики дії девіації як загальної структури впливу на особистість через посередництво явища проблемогенного соціуму й виокремлення кризових періодів у межах існування соціальної структури. Дослідження спрямоване на розуміння цієї взаємодії та визначення ключових аспектів, які впливають на поведінку та соціалізацію особистості в різних життєвих ситуаціях та середовищах.

Результати дослідження. Явище побудови формування патерну поведінки певного індивіда в загальній кон'юнктурі структури соціального середовища пов'язане з базовим явищем структури соціалізації індивіда в суспільному середовищі як такому. Саме явище соціалізації є аспектом впливу на людину посередництвом мікро- та макросоціуму. Де останній поступово чинить більший вплив на явище формування людини, оскільки конструктивним аспектом впливу явища соціального на людину постає явище формування усталеного патерну поведінки в межах функціонування самого явища соціуму та його усталеного стандарту як такого. Основним тут є явище набуття активного соціального досвіду, яке репрезентується через як побутовий досвід комунікації, так і засвоєння цінностей у межах загальної комунікації [9].

Соціалізація в цьому контексті є ключовим механізмом, який допомагає людині засвоїти усталену норму, яку поступово дає явище, і змогу бути складником соціальної побудови. Соціалізацію в цьому контексті можна сприймати як процес взаємовпливу соціального середовища на структуру особистості, а саме індивіда [9]. Одним з головних структурних елементів

явища соціалізації є адаптація та адаптаційний механізм існування людини в межах суспільства як такого. Явище адаптаційного механізму в межах соціального плану полягає знову-таки в можливості пристосувати індивіда до усталеної норми в межах самого суспільства, що за своїм аспектом не дає змогу продукувати явище структурного формування девіації на індивідуальному й груповому рівні. Явище соціалізації усталено для можливості розвитку суспільства загалом, тому в питанні утворення явища соціалізації і його контексту впливу в межах формування та неформування девіації варто виокремити супутне явище, яке є за своєю суттю протиставним. У цьому аспекті можна виокремити структурне протиставне явище – асоціалізації. Воно постає на засадах антигромадянського та антисуспільного спектра зв'язку впливу. У контексті протиставного аспекту соціалізації асоціалізація є чинником явища у формуванні особистості протилежних аспектів соціальної норми, тобто характерним для аспекту асоціалізації є засвоєння неприйнятної або негативної ролі соціального спектра як такого. Також для характерного явища асоціальної кон'юнктури можна виокремити явище дезадаптації соціального спектра [9]. У цьому аспекті явище дезадаптації є порушенням спектра активного пристосування (адаптації) до умови соціального середовища [9].

У межах цього явища, а саме побудови контексту сутності асоціального (соціальної дезадаптації) спектра впливу на індивіда та групу індивідів, постає спектр проявлення цього механізму в декількох варіантах. Тут можна виокремити такі прояви: а) індивідуального спектра; б) суспільного спектра.

У межах першого аспекту можна виокремити аспект прояву контексту зниження розуміння соціальної норми певним індивідом, що надалі спричиняє неможливість або неправильне засвоєння усталеної соціальної норми. У цьому аспекті постає явище порушення процесу активного пристосування індивіда за наявності недостатньо розвиненого уявлення про соціальний спектр та відображення себе [9]. У межах побудови як процесу цей індивідуальний прояв супроводжується явищем

розмиванням індивідуальності, незадоволення особистого стану в межах певного прошарку соціуму (довкілля, групи) [9].

У межах суспільного явища тут необхідно виокремити явище побудови соціального спектра як прояву його структурного впливу на індивіда. Для прояву суспільного явища постає проблематика спектра динамічного явища, а саме явища кризових моментів, які впливають на суспільство загалом. У цьому аспекті такі кризові моменти можна окреслити як прояв спектра критичного періоду та переходу, насамперед явище соціального переходу як таке [8]. Як явище критичного спектра для соціального можна виокремити насамперед вияв економічного виокремлення. Оскільки явище вищого порядку економічного спектра певного суспільства дає змогу створити прошарок впливу на загальний спектр підтримки усталеної норми, у цьому спектрі вагомим є явище можливості суспільства утримувати економічний добробут і бути спроможним подолати явище суспільної кризи. Оскільки явище порушення економічного добробуту веде до проблематики й наростання спектра явища прояву асоціального напрямку як такого, у цьому спектрі характерною є побудова можливості врегулювання цього контексту проблематики [8; 9].

У межах окреслення спектра суспільного явища ширшим є питання виокремлення стабільності / нестабільності певного соціального середовища [8]. У межах окреслення контексту соціальної стабільності створення умов для превалювання цього спектра існування передбачає виокремлення явища належного формування соціальних інститутів, що дає змогу залучати виокремлення механізму адаптованості та його здатність до динамічності [4]. У цьому розумінні явище протилежності нестабільності забезпечує належне відтворення прояву девіантної поведінки, яке поступово характеризується порушенням соціальної стабільності. Де поступово превалює різке розхитування усталеної або попередньої моделі усталеної соціальної норми суспільного середовища, що передбачає постановлення її повної заміни [8; 9].

Прямий вплив соціального середовища та прямий елемент відсутності кризових елементів спрямовується на явище

переважно сталого процесу соціалізації. Оскільки явище елементу відсутності різкого спаду в соціальній структурі через економічні та інші чинники дає змогу усталеній моделі суспільного спектра утримувати явище позитивного підкріплення та превалювання усталеної соціальної моделі норми для конкретного індивіда, у межах явища позитивного підкріплення можна окреслити структуру таких елементів, як можливості та досягнення високих показників соціального й економічного показника, збереження структури, що існує в межах моделі соціальних відносин, де характерне переважання групової ідентичності, що переважно зумовлено економічним чинником соціального елементу [8]. У цьому аспекті явища також можна виокремити проблематику повстання й негативного спектра. У межах негативного спектра можна виокремити постановлення експлуатації потенційного ресурсу, оскільки переважна потреба ресурсу в цьому контексті йде на окреслення явища утримання соціальної норми та її підкріплення [8]. Переважною проблемою в цьому розумінні є проблематика ширшого апелювання виключно на соціальний загал, що не завжди дає змогу репрезентувати потенціал окремої особистості, що може призвести до прогресії в межах усталеної норми, а також переважає явище залишку на вже наявній нормі [8].

Також вагомою у питанні впливу соціального середовища є різниця між суспільством, яке не переживає кризову ситуацію, та тим середовищем, що міститься в суспільно-кризовій ситуації. У межах окреслення нестабільності певного суспільства на перший план виходить явище переваги апелювання на розподіл груп і реорганізації власне групи [4]. З позитивного контексту в межах кризового періоду в певному суспільстві постає явище залучення ширшого спектра, який може вплинути на розв'язання проблематики в межах суспільства, один із чинників тут – окреслення зміни певних структур у теперішній ланці соціальної норми [8]. Тобто позитивним моментом тут насамперед є явище залучення до розширення залученості та альтернативи думки, яке керується метою розв'язання кризової ситуації як такої. Але головною тут є проблематика негативного

прояву, оскільки немає змоги підтримувати постійно стабільний рівень життя, який дасть змогу усталеній соціальній нормі превалювати абсолютно. У межах окреслення проблеми негативного прояву суспільства в кризовий період повстає явище тиражування конфліктної поведінки, а також проблематика різкої адаптації до нових умов і нової норми [8]. Також може виникати проблема на індивідуальному рівні, яка насамперед пов'язується з реалізацією потенціалу особистості [8]. Власне на тлі існування в межах нестабільного суспільства виникає та розвивається явище соціальної напруженості, де характерною є втрата особистістю соціальної опірності й максималізація негативу [9].

Тому в межах існування кризових періодів суспільства повстає проблематика утримання належної соціалізації. Оскільки в превалюванні явища кризового моменту для людини характерним є явище адапційного механізму, що є в цьому процесі менш вагомим загалом, оскільки на тлі кризового аспекту виникає проблематика її розв'язання, що знову веде до поступового розмежовування груп. Проблема розмежовування цих груп спричиняє явище відокремлення різних патернів поведінки, що розширює структуру асоціалізації та асоціальної поведінки.

Поступово в межах становлення соціалізації людини в кризовому суспільстві може виникати проблема структури опанування й засвоєння відповідної ролі в соціальних ситуаціях [9; 8]. Тобто актуалізується питання дезадаптації, де відбувається конфліктна ситуація вже в межах одиниці соціального середовища відповідно до його нових вимог. Характерним тут може бути проблема статусу й намагання конкретного індивіда [9]. На тлі такої проблеми постає розмежування на більш дрібні групи, у яких у людини є змога відповідати ресурсному очікуванню, де вона зможе проявити свої якості [9]. Також однією з проблем у межах напряму соціалізації індивіда є виокремлення актуальності в кризовому середовищі явища відставання в соціалізації [9].

На тлі кризового аспекту повстає прояв привласнення чинних і необхідних норм та взірців поведінки для існування в суспільстві, але проблема постає в тому контексті,

що цей процес відбувається несвоєчасно. Проблематика цього наслідку кризового аспекту для індивіда й для суспільства загалом виникає в напрямі того, що воно може поступово привести людину до опанування негативної норми [9].

Характерною в межах кризового суспільства є проблема інтеграції, оскільки один з аспектів – проблема інтеграція особистості в нових умовах у загальну діяльність [9]. У межах власне прояву нових вимог та її різноманітності в контексті суспільства виникає проблема відповідності усталеної норми та нових вимог і репрезентації власного конструкта, який може бути виявлений соціальними проблемами. У цьому контексті актуальною є проблема негативної соціалізації [9].

Характерним є окреслення того, що людина починає інтегруватися в межах чинного суспільства, але при цьому виникає той аспект, що макросоціум також поступово починають репрезентувати інститути направленості десоціалізації. Оскільки вони тут можуть виступати як неформальні групи асоціального направлення [9]. Виникає явище інтеграції людини, яка формально й починає відтворювати відносини свого оточення, де характерною є мета активізації видимості індивіда як просоціального члена суспільства [9].

Актуальним у кризовому суспільстві є чинник супроводу соціалізації з явищем асоціалізації. Виникає сутність того, що вона відбувається як реакція (найчастіше негативна) на зміну соціальних умов [9]. Поступово повстає явище зниження явища впливу мікросоціуму [9].

Головним фактором тут залишається явище спроможності соціального середовища й суспільства загалом забезпечити змогу вийти з кризового періоду, який має охоплювати два напрями – індивідуальний та груповий.

У межах цих двох факторів повстає питання щодо майбутньої ресоціалізації людей, які постраждали. У межах ресоціалізації відбувається комплексне виокремлення, яке підходить як для індивідуального, так і для групового напрямку. У межах групового напрямку виникає питання реструктуризації наслідку кризи та врахування впливу на соціум, який ретранслює досвід у межах загальної структури

соціальної норми, яка в майбутньому веде до нового процесу впливу як на конкретного індивіда, так і на суспільство загалом. Оскільки кризове явище змінює соціальну кон'юнктуру, а зміна цього устрою в майбутньому визначається економічним фактором, то чи виходить суспільство та особистість з кризового періоду й чи буде змога загалом мати адаптаційну спроможність суспільства та її рекреації і впливу на індивіда.

Висновки. Становлення явища соціальної норми та девіації в нинішньому аспекті можна виокремити як комплексну проблематику в межах розуміння кон'юнктури соціальної девіації як нагального процесу в межах суспільства.

Невіддільним складником існування суспільства є явище превалювання та існування через призму динамічного процесу, а саме тут можна виокремити як доміанти стан кризового та стабільного розвитку власне суспільства як такого. У межах становлення й виокремлення показників стабільного та нестабільного (кризового) суспільства можна виокремити економічне явище. Оскільки економічний показник дає змогу забезпечувати загальний стан суспільства й так окреслювати позитивне підкріплення явища соціальної норми. Тут окремо повстає явище соціальної норми як одного зі складників існування людини та одного з конструктів адаптаційного механізму індивіда в межах певного соціального прошарку.

Соціальна норма як загальний механізм існує насамперед для того, щоб забезпечувати злагодженість дій у межах серед-

овища існування та забезпечення себе та групи ресурсом для існування. Нині можна виокремити те, що кризові стани негативно впливають на саму структуру соціальної норми, оскільки сама сутність кризового стану призводить до неможливості окреслення адаптування частини людей до нової й власне змінної структури норми. Збереження цієї норми та власне можливості підтримати усталену норму й адаптаційних механізмів людини є необхідність і можливість економічного забезпечення людини й суспільства загалом, яке дасть змогу реалізовувати себе. Також характерною проблемою тут постає й власне стагнація в межах стабільного середовища, оскільки для нього головною проблематикою залишається окреслення явища збереження вже чинній нормі, а не ширше її поступової трансформації. У таких аспектах постає проблематика існування соціалізації людини як адаптаційного механізму, оскільки тут виникає неможливість забезпечення ресурсного розподілу та підвищення конкуренції як складника.

Перспективи подальших досліджень можна окреслити в детальнішому визначенні провідної ролі економічного показника у впливі соціального середовища та дослідження ролі соціальної стабільності й нестабільності в умовах війни з метою вивчення явища стресостійкості суспільства. Також у майбутніх дослідженнях варто виокремити вплив соціальної девіації через призму врахування вікової градації в межах суспільства для відстежування зміни в межах кризових суспільств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданов С., Залеська О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогів. Київ : Пульсари. 2018. 76 с.
2. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини : філософсько-правовий вимір: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.
3. Іванова С. П. Психологічна стійкість особистості як фактор протидії негативним впливам. *Освіта та суспільство*. 2009. 62 с.
4. Капська А. Й. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників. Київ : Логос, 2000. 260 с.
5. Коротков П. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки молоді у діяльності соціальних служб. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 98–102.
6. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник рек. МОН. Київ : Либідь, 2011. 520 с.

7. Макаренко О. М., Андрейчева А. О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. *Наукові записки*, 2015. Том 175. С. 61–64.
8. Орбан-Лембрик Л. Вплив кризових і стабільних періодів життя людини на процес її соціалізації у суспільстві. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2. С. 55–66.
9. Орбан-Лембрик Л. Залежність поведінки особистості від впливу проблемогенного соціуму. *Психологія і суспільство*. 2004. № 1. С. 71–82.
10. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій : навч. посіб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології ; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2011. 272.
11. Ткачишина О.Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32(71). № 3. С. 93–98
12. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. С. 185–191.

REFERENCES:

1. Bohdanov, S., & Zaleska, O. (2018). *Psykhosotsialna pidtrymka v kryzovii sytuatsii : Metodychnyi posibnyk dlia pedahohiv [Psychosocial support in a crisis situation : A methodological guide for teachers]*. Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].
2. Harasymiv, T. Z. (2012). *Pryrodni ta sotsialni determinanty formuvannia deviantnoi povedinky liudyny: filosofsko-pravovyi vymir [Natural and social determinants of deviant human behaviour: philosophical and legal dimension of human behaviour]*. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
3. Ivanova, S. P. (2009). Psykholohichna stiikist osobystosti yak faktor protydii nehatyvnyim vplyvam [Psychological resilience of the individual as a factor in counteracting negative influences]. *Osvita ta suspilstvo – Education and society*, 62 [in Ukrainian].
4. Kapska, A. Y. (2000). *Slovnnyk-dovidnyk dlia sotsialnykh pedahohiv ta sotsialnykh pratsivnykiv [A reference dictionary for social educators and social workers]*. Kyiv : Lohos [in Ukrainian].
5. Korotkov, P.V. (2013). Profilaktyka ta korektsiia deviantnoi povedinky molodi u diialnosti sotsialnykh sluzhb [Prevention and correction of deviant behaviour of young people in the activities of social services]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Psykholohichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Ser: Psychological sciences.*, 114, 98–102 [in Ukrainian].
6. Maksymova, N. Yu. (2011). *Psykhohihiia deviantnoi povedinky [Psychology of deviant behaviour]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
7. Makarenko, O. M., & Andreicheva, A. O. (2015). Poniattia deviantnoi povedinky v sotsialnomu ta psykholohichnomu aspektakh [The concept of deviant behaviour in social and psychological aspects]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 175, 61–64 [in Ukrainian].
8. Orban-Lembryk, L. (2003). Vplyv kryzovykh i stabilnykh periodiv zhyttia liudyny na protses yii sotsializatsii u supsilstvi [The impact of crisis and stable periods of a persons life on the process of socialisation in society]. *Psykhohihiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 55–66 [in Ukrainian].
9. Orban-Lembryk, L. (2004). Zalezhnist povedinky osobystosti vid vplyvu problemohennoho sotsiumu [Dependence of individual behaviour on the influence of a problematic society]. *Psykhohihiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 71–82 [in Ukrainian].
10. Tytarenko, T. M. (Eds). (2011). *Profilaktyka porushen adaptatsii molodi do povsiakdennykh stresiv i kryzovykh zhyttievyykh sytuatsii [Prevention of disorders of youth adaptation to everyday stress and crisis situations]*. Kyiv : Milenium [in Ukrainian].
11. Tkachyshyna, O. R. (2021). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii osobystosti v umovakh kryzovykh sytuatsii [Peculiarities of social and psychological adaptation of an individual in crisis situations]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Psykhohihiia – Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Psychology*, 3, 93–98. Retrived from <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.3/15> [in Ukrainian].
12. Tiuption, L., & Ivanova, I. (2004). *Sotsialna robota (teoriia i praktyka) [Social work, theory and practice]*. Kyiv : VMUROL "Ukraina" [in Ukrainian].